

LARS DAHLGREN:

Pensioner och ekonomi

Den höga inflationen har liksom den sneda åldersfördelningen en förödande effekt på kostnadsutvecklingen för all slags pensionering, framhåller fil lic Lars Dahlgren, fd koncernchef i Trygg-Hansa. Om pensionskostnaden uttaxeras i förhållande till de aktivas inkomstunderlag – som i fråga om ATP och folkpensionen – blir den relativa bördan av pensionsfinansieringen mindre tung om den reala tillväxten är stor. Dagens ekonomiska situation kännetecknas emellertid av låg realinkomstillväxt och hög inflation, vilket ger den sämsta betingelsen för att bära pensionskostnaderna. Om ATP-avgiften inte höjs kommer avgiften 1985 att helt åtgå för att betala aktuella pensioner och sedan kommer även ränteinkomster på AP-fonden att konsumeras av aktuella pensionsutbetalningar.

Den svenska inflationen var under 1950-talet (efter Koreakrisen) och 1960-talet i genomsnitt 3 à 4 % om året. 1970 steg takten till 7 %, och sedan 1974 ligger inflationen på drygt 10 % om året – en nivå som för 10 år sedan föreföll helt utesluten i "den svenska modellen".

Den snabba kostnadsstegringen är som bekant numera ett dominerade problem på en rad väsentliga områden av näringsliv och samhälle. Detta gäller de svenska företagens konkurrenskraft, såväl på exportmarknaderna som i konkurrens med billig import. Det gäller också bostadssektorn och, med allt större kraft, kommunernas och landstingens ekonomi. Mindre uppmärksamhet har hittills ägnats den snabbare inflationens effekt på kostnadsutvecklingen för all slags pensionering, det må vara i enskild eller offentlig regi och även vid sk fördelningssystem utan skuldförd fondbildning.

En åldrande befolkning

I sammanhanget är några uppgifter rörande den svenska befolkningens åldersfördelning av intresse. Med hänsyn till sänkningen för några år sedan av den allmänna pensionsåldern till 65 år ger andelen personer som uppnått denna ålder en god föreställning om proportionen mellan pensionärer och yrkesverksamma. Denna andel var 1950 10,3 %, 1975 15,2 % och beräknas 1985 uppgå till 16,9 %. Utöver denna grupp om fn cirka 1 300 000 personer kommer en växande andel förtidspensionärer, som numera uppgår till 300 000 – en fördubbling sedan mitten av 1960-talet.

Sveriges befolkning just nu – 8,2 miljoner – består i själva verket av 1,6 miljoner pensionärer, 1,7 miljoner barn under 15 års ålder, ytterligare minst 0,5 miljoner under utbildning och återstoden – 4,4 miljoner eller drygt halva befolkningen – av personer i yrkesverksam ålder.

Antalet personer äldre än 65 år beräknas efter 1985 öka ganska obetydligt och på längre sikt rent av reduceras något, som följd av de sjunkande födelsetalen under mellankrigstiden. I åldrarna över 75 år, där vårdbehovet börjar bli allt större, sker däremot en fortsatt kraftig ökning. Antalet personer i ålder 75–84 år beräknas sålunda till 1990 öka med drygt 30 %, och åldrarna däröver med 70 %.

Pensionslöftenas kapitalvärden

Kapitalvärdet av en utfästelse om framtida pension är beroende av ränteantagandet för diskontering, svarande mot förräntningen av ett eventuellt kapital som avsätts för tryggnad av pensionen. Om pensionslöftet är värdesäkrat gäller för en typisk åldersfördelning att kapitalvärdet stiger med cirka 12 % för varje procentenhets försämring av realräntan (den nominella avkastningen minus inflationen). Oavsett om fråga är om premiereservsystem eller sk fördelningssystem utan egentliga krav på motsvarande skuldförd fondbildning, ökar alltså en snabb inflation kapitalvärdena av pensionsåtagandena mycket starkt. En höjning av den genomsnittliga inflationsnivån utan motsvarande uppgång i den långa räntan – alltså en reduktion av realräntan – med 4 %

ökar sålunda för en typisk åldersfördelning pensionskostnaden med 50 %.

Om pensionskostnaden – oavsett graden av åsyftad fondering – uttaxeras i förhållande till de aktivas inkomstunderlag, såsom fallet är för ATP och egentligen även folkpensionen (AFP), är den reala tillväxten av avgiftsunderlaget av stor betydelse. Ju snabbare den reala tillväxten är, desto mindre tung blir den relativa bördan av pensionsfinansieringen. Vid avtagande real tillväxttakt kommer pensionkostnaden att framstå som i motsvarande mån tyngre, såväl i relation till underlaget som i konkurrens med andra anspråk på utrymme inom produktionens resultat.

En kombination av hög inflation och lågt eller obefintligt utrymme för realinkomstillväxt ger sålunda den sämsta betingelsen för att bära pensionskostnaderna. Dagens samhällsekonomiska perspektiv kännetecknas av just denna kombination. Sverige har genom högre energipriser och vikande marknadsandelar för exporten blivit fattigare.

Härtill kommer ett illavarslande demografiskt utvecklingsschema av växande – även relativt sett växande – kategorier av ålders-, förtids- eller deltidspensionärer samt låg natalitet. Det sk reproduktionstalet för den svenska befolkningen har under åtskilliga år sjunkit och ligger nu vid cirka 85 %.

ATP-systemets prognos

AP-fonden förvaltar för cirka 120 miljarder kronor. Fondens uppgift är som bekant ej densamma som de reservers vilka i försäkringsbolagen lagenligt avsätts för säkerstäl-

lande av pensions- eller andra framtida försäkringsförpliktelser. ATP:s fondbildning motiveras i stället av kapitalbildningsbehovet och önskemålet om kostnadsutjämnning för pensioneringen till undvikande av alltför höga pensionskostnader i förhållande till avgiftsunderlaget på längre sikt.

Avgiftsuttaget för ATP-systemet beslutas i princip för fem år i sänder. Nu pågående period avser 1975–79 och uttaget har beslutats på basis av Riksförsäkringsverkets utredning av december 1972. En ny utredning framlades i december 1977 som underlag för avgiftsbeslut för perioden 1980–84.

1972 års utredning arbetade med förutsättningar rörande demografisk och ekonomisk utveckling som i vart fall på en avgörande punkt visat sig icke stämma med verkligheten. Då det gällde ökningen av konsumentprisindex gjorde man sålunda kalkyler för en årlig ökning av 0–5 %, med 4 % såsom mest sannolika prognos. Den svenska inflationen uppgick åren 1970–73 till 7 % om året och därefter till 10 % om året. Den sålunda inträffade försämringen minskar fondens betydelse för pensionsekonomin, vilket förtjänar påpekas vid bedömning av det långsiktigt erforderliga avgiftsuttaget.

I den senaste utredningen har kalkyler utförts för ett antal kombinationer av inflation mellan 0 och 10 % om året, årlig realinkomstökning mellan 0 och 3 % om året (dock inget alternativ med sjunkande realinkomster) samt räntenivåer som överstiger inflationen med 1 respektive 2 % ("realränta" 1 eller 2 %). Vid sin bedömning av erforderligt avgiftsuttag för 1980–84 utgår Riksförsäkringsverket i första hand från ett alterna-

tiv med 7,5 % i inflation, realinkomstökning 2 % samt realränta 2 % (=nominalränta 9,5 %).

ATP-avgiften är intill 1979 bestämd till 11,75 %. Om avgiften även framgent ligger kvar på denna nivå, kommer enligt nämnda kalkylförutsättningar avgifterna 1985 att helt åtgå för att betala aktuella pensioner. Därefter kommer i accelererande omfattning även ränteinkomster på AP-fonden att konsumeras av aktuella pensionsutbetalningar. Fondens roll i samhällsekonomin avtar sedan allt snabbare och fonden är slutligt förbrukad några år in på 2000-talet.

Det var knappast denna långsiktiga utveckling någon för 20 år sedan räknade med, då den allmänna tjänstepensionsreformen så intensivt debatterades i Sverige, med olika tekniska lösningar inom skilda delar av den politiska världen.

Vid sämre realinkomstutveckling än som här antagits blir bilden självfallet inte ljusare.

Riksförsäkringsverket föreslår – naturligt nog – att ATP-avgiften höjs. Därtill har verket även animerats av Kapitalmarknadsutredningen. Förslaget innebär en höjning från 11,75 % år 1979 till 13 eller 14 % år 1984.

Skulder och tillgångar

De nu intjänade ATP-rättigheternas kapitalvärde skulle vid en realränteprognos av 4 % ligga på cirka 240 miljarder kronor, dubbla beloppet av nuvarande AP-fond. Om man i stället uppskattar den framtida realräntans genomsnittsvärde till 2 % skulle nämnda belopp behöva multipliceras med faktorn 1,25

resultaterande i ett kapitalvärde i storleksordningen 300 miljarder kronor. Härtill kommer så kapitalvärdet av folkpensionen (AFP) som rör sig om storleksordningen 150 miljarder kronor. Den häremot svarande folkpensioneringsfonden uppgår blott till storleksordningen 1 miljard kronor, i sammanhanget en helt försumbar faktor.

Utöver nämnda delar av den allmänna försäkringen finns för inkomstdelar över ATP-taket i såväl allmän som enskild tjänst liksom för egenföretagare olika former av pensionssystem. Vad beträffar pensionsförpliktelser som försäkrats i SPP eller övriga livförsäkringsbolag föreligger ingen juridiskt bindande värdesäkring, men försäkringsbolagen söker med användning av främst ränteåterbäring gottgöra pensionärerna för penningvärdets fall. De aktuella pensionsfondsmedlen uppgår inom SPP till storleksordningen 20 miljarder kronor och inom övriga livförsäkringsbolag till 15 miljarder kronor. Av intresse i sammanhanget är också den i samarbete med SPP administrerade ålderspensionen via företags pensionsstiftelser ("PRI-systemet"), som omfattar nära 250 000 privatanställda, att jämföra med SPP:s cirka 650 000 försäkrade löntagare.

Vid nuvarande nyplaceringsräntenivå räcker de befintliga fondmedlen i försäkringsbolagen till en inflationskompensation av 4 % om året som genomsnitt för hela tiden från pensionsrättens intjänande till dess utbetalande. Skulle däremot realräntan på lång sikt bli 2 %, som Riksförsäkringsverket kalkylerat med, behöver fondmedlen ökas med 25 %, vilket sålunda skulle innebära en

brist på 9 miljarder kronor för SPP och övriga livförsäkringsbolag. En liknande kalkyl kan utföras för de pensionsåtaganden som säkerställs via pensionsstiftelser, vilka som bekant är skyddade mot de enskilda företagens konkurser genom ett särskilt kreditförsäkringssystem ("FPG-systemet").

Vid sidan av de här uppräknade pensionsystemen återstår sådana pensionsåtaganden som stat, kommuner och landsting har utöver den allmänna försäkringen. Kapitalvärdet av nämnda pensionsområden torde röra sig om några tiotal miljarder kronor, med relativt begränsad fondavsättning. I här föreliggande sammanhang bortses från nämnda komponenter.

Sammanfattningsvis kan vid en prognostiserad realränta av 2 % – av många ekonomer just nu troligen bedömd som alltför optimistisk – uppställas följande tablå rörande de skilda pensionsområdenas kapitalvärden av förpliktelser ("skuld"), befintliga fondmedel ("tillgångar") samt mellanskillnaden ("brist"), allt i miljarder kronor.

Belopp 1978 i miljarder kronor vid 2 % realränta.

	AFP	ATP	SPP + övriga livförsäkrings- bolag
Skulder	150	300	44
Tillgångar	0	120	35
"Brist"	150	180	9

Den lagstadgade pensioneringen uppvisar sålunda i dagens läge, vid en fondbildning av 120 miljarder kronor, ett kapitalvärde av

förpliktelser som överstiger fondmedlen med cirka 330 miljarder kronor. Ett betydande belopp, ungefär lika med 1977 års bruttonationalprodukt. Uppgiften kan också storleksmässigt jämföras med dels den svenska nationalförmögenheten – fn i storleksordningen 1 000–1 500 miljarder kronor – dels "substansvärdet" av de svenska aktiebolagen – i storleksordningen 150 miljarder kronor (kursvärdet av börsnoterade aktier överstiger för övrigt ej 50 miljarder kronor).

Med hänsyn till att de framtida pensionerna liksom alla andra inkomster ytterst förutsätter en produktiv befolkning samt ett pro-

duktivt realkapital, och vidare till att pensionskostnaderna förutsättes uttagas i form av olika slag av avgifter på näringslivet är en redovisning av de redan fastlagda och intjänade utfästelsernas kapitalvärden intressant och nödvändig. En belastning av det svenska näringslivet med en större del av dessa kalkylerbara kapitalvärden, i likhet med vad som sker i andra länder där tjänstepensioneringen i större utsträckning handhas i decentraliserad form (tex i USA), skulle skapa mera realism bla i diskussionen om gränsdragningen mellan olika intressegruppers andel i förmögenhetstillväxten i näringslivet.